

К.М. Матусевич (Рівненський державний
гуманітарний університет, Україна)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ КІЛЬКІСНОГО І ЯКІСНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ІНФЛЯЦІЇ

У статті розглянуто причини й умови знецінення грошей, модифікацію їхніх функцій, особливості кількісного визначення здешевлення грошей на різних етапах розвитку грошового обігу.

Ключові слова: гроші, паперові гроші, знецінення грошей, інфляція, міра вартості, міра цінності (корисності).

Літ. 10.

К.Н. Матусевич (Ровенский государственный
гуманитарный университет, Украина)

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ КОЛИЧЕСТВЕННОГО И КАЧЕСТВЕННОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ ИНФЛЯЦИИ

В статье рассматриваются причины и условия обесценивания денег, модификация их функций, особенности количественного определения удешевления денег на разных этапах развития денежного обращения.

Ключевые слова: деньги, бумажные деньги, обесценивание денег, инфляция, мера стоимости, мера ценности (полезности).

K.N. Matusевич (Rivne State Humanitarian University, Ukraine)

METHODOLOGICAL ISSUES OF QUALITATIVE AND QUANTITATIVE DETERMINATION OF INFLATION

The article considers the causes and the conditions of money depreciation, the modification of their functions, the peculiarities of quantitative determination of money depreciation at various stages of money circulation.

Keywords: money; paper money; money depreciation; inflation; measure of value; measure of use-value (utility).

Постановка проблеми. Явище здешевлення грошей спостерігається давно. Воно траплялося навіть в умовах існування металевих грошей і було пов'язано з коливаннями вартості і кількості видобутку дорогоцінних металів і, особливо, з їх ввезенням у великій кількості до Європи. Наприклад, ввезення іспанцями у XVI ст. з Північної Америки величезної кількості золота спричинило чималий стрибок цін у країнах Західної Європи. Помітне зростання цін було спричинено у різні періоди розробкою золотих родовищ у Бразилії, Каліфорнії (США) і Австралії, Південній Африці тощо. Але відчутне і стійке знецінення грошей пов'язано із впровадженням паперових грошей. Воно отримало назву інфляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження інфляції присвячена велика кількість наукових праць. Загальнотеоретичні та макроекономічні проблеми інфляції досліджували такі відомі економісти, як Х. Джонсон [10], Ф. Кейган [8], Дж.М. Кейнс [3], Р. Коуз [9], Дж. Френкель [10], М. Фрідман [7] та інші.

Невирішені частини проблеми. Серед економістів різних шкіл досі не має єдності поглядів щодо якісного і кількісного визначення інфляції, механізму її розвитку та макроекономічних і соціальних наслідків.

Метою дослідження є лише з'ясування кількісної і якісної визначеності здешевлення грошей, тому що у межах статті неможливо розглянути навіть поверхнево загальні проблеми інфляції.

Основні результати дослідження. Коли існує розбіжність поглядів на наукову проблему, доцільно звернутися до вихідних методологічних посилань, тому що те, що здається ретельно дослідженим, не є від того достатньо усвідомленим. Підґрунтям для такого твердження є наявна розбіжність поглядів економістів на трактування поставленої проблеми.

У літературі існує величезна кількість різноманітних визначень грошей, наприклад: «Гроші – це те, що гроші роблять. Усе, що виконує функції грошей, і є грошима» [4, 264]; «Гроші – це штучна соціальна умовність. Якщо з певної причини якась річ починає використовуватися як гроші, всі ... починають цінувати її. Поки за дану субстанцію можна купувати і продавати речі ... гроші визнають, тому що вони визнані!» [6, 46]; «Гроші є загальною купівельною силою, дають можливість задоволення не однієї якої-небудь потреби, як дає продукт, що прямо слугує для споживання, а надає загальну можливість задоволення загалом різним схильностям і побажанням» [5, 453–454]; «Всезагальний товар, який називається грошима виконує у суспільстві декілька функцій» [1, 476]. На думку автора, гроші – це благо, яке в умовах товарного виробництва й обміну набуло всезагальної цінності і перетворилося на всеохоплююче суспільне благо, а тому стало спільною мірою цінностей і засобом обміну усіх цінностей.

Протягом тисячоліть вказані функції виконували дорогоцінні метали. Із руйнуванням золотого стандарту, відповідно до дії закону Грешема, золото втратило поліфункціональне значення, насамперед функцію засобу обігу. Воно зберегло власну природну властивість бути носієм реальної вартості, а тому й зараз продовжує виконувати функції нагромадження скарбів і світових грошей. Золото залишилося засобом остаточного регулювання взаємних грошових вимог і зобов'язань, тому воно зберегло своє значення як певної частини валютного резерву міжнародних платіжних засобів сучасних країн і перетворилося на найбільш ліквідні світові резервні гроші. Золото також зберегло функцію міри вартості, але у модифікованій – опосередкованій формі ціни валют у золоті на золотовалютних біржах світу. В умовах існування паперово-безготівкових грошей, які постійно знецінюються, золото приречене бути тезаврованим скарбом та високоліквідним резервом із постійно зростаючою ціною у номіналістичних грошах.

Тепер на зміну повноцінним – металевим грошам, що акумулюють вартість, прийшли паперово-безготівкові гроші, які не мають реальної вартості. Вони не здатні виконувати функцію міри вартості так само, як те, що не має довжини, не може бути мірою довжини, а те що не має ваги, не може бути мірою ваги. Отже, так склалося, що *сучасні гроші, не маючи реальної вартості, акумулюють у собі лише уявно-віртуальну цінність*. Через наявність грошового фетишизму вони модифікували функцію міри вартості у функцію міри всіх цінностей (як матеріальних, так і нематеріальних). У грошах вимірюється все: моральні збитки, здоров'я, совість, чуже і навіть власне життя.

До речі, незважаючи на неузгодженість поглядів, економісти не помітили втрату сучасними паперовими грошима функції міри вартості. Посилання на цю функцію традиційно зберігається у багатьох вітчизняних і зарубіжних підручниках [4, 264; 6, 40]. Отже, в основу сучасного ціноутворення закладено механізм функції міри цінності. В умовах недосконалої конкуренції також відчувається потужний модифікуючий ціноутворюючий вплив чинників монополізації та спекуляції. Нині поняття вартості зберегло своє значення лише для визначення економічних витрат.

Щодо проблеми кількісної визначеності інфляції, то в аналізі інфляційного процесу потрібно розрізняти: *здешевлення грошей* як втрату купівельної вартості грошей; *знецінення грошей* як втрату купівельної здатності (купівельної спроможності) грошей. Коли мова йде про інфляцію, треба її розглядати під кутом особливостей умов грошового обігу.

Методи оцінювання кількісного визначення інфляції для різних грошових систем не можуть бути однаковими, оскільки за різних умов якісний зміст металевих і паперових грошей не збігається. В умовах золотого стандарту паперові гроші примусово виконують функцію металевих грошей, які мають реальну вартість, що пов'язана з витратами праці на видобування дорогоцінних металів. Отже, йдеться про уявне здешевлення паперових грошей, насамперед щодо купівельної вартості металевих (повноцінних) грошей.

Слід зазначити, що на початку 1900 р. запаси золота і срібла країн світу склали 18 млрд. російських рублів. З них близько 2 млрд. припадало на Францію, понад 3 млрд. – на США, записи срібних монет в Індії і Китаї оцінювалися в 2,3 млрд. руб. [1, 478]. Середньорічний світовий видобуток золота за 1896–1900 рр. складав 510 млн. руб. (396 т), з яких 3/4 частини перетворювалися на золоті монети [1, 481]. Отже, карбування металевих грошей в умовах розвинутого товарного виробництва перетворилося на надзвичайно коштовний тягар. Крім того, в умовах стрімкого зростання товарної маси і ринків збуту товарів для покриття потреб сфери обігу у грошах не вистачило б ніякого золота. Впровадження паперових грошей було революційним заходом у розвитку системи грошового обігу. Можливість використання паперових грошей базується на впевненості громадян, що вони здатні виконувати функцію платіжного засобу так само, як і монети. Але переповнення обороту паперовими грошима, згідно з дією закону Грешема, витісняє зайві повноцінні металеві гроші з обігу, а подальше перенасичення обігу паперовими грошима призводить до їх здешевлення через втрату купівельної спроможності.

Прикладів знецінення паперових грошей, навіть в умовах нібито забезпечення їх металевими грошима, дуже багато. Як правило, це траплялося у періоди війн і революцій. Прикладом може бути падіння курсу російського паперового рубля до 23 копійок у зв'язку із війною 1812 р. [1, 496]. Це й не дивно, бо внутрішні борги держави склали 668261804 рублів, з яких 557 млн. рублів перепало на асигнації, що перебували в обігу [1, 507]. Кримська та русько-турецька війни також істотно розладнували фінанси Російської імперії, але завдяки енергійним діям міністерства фінансів здешевлення паперових грошей було помірним. Перед русько-турецькою війною паперові гроші зберігали 85% своєї номінальної вартості [1, 508]. У світі були випадки екстремально-

го знецінення паперових грошей. Наприклад, у Франції з середини 1795 р. по середину 1796 р. індекс цін піднявся з 1 до 18, а з 1778 р. по 1780 р. під час Американської війни за незалежність зріс до 12 [2, 423]. У цілому, випадки знецінення паперових грошей під час існування монетарних грошей були досить м'якими. Тільки неконвертабельні паперові гроші здатні на значне знецінення – гіперінфляцію [2, 423].

Сам термін «інфляція» виник у 60-х роках ХІХ ст., але отримав широке розповсюдження у економічній літературі у ХХ ст. після Першої світової війни. В умовах існування повноцінних грошей, які мали офіційний масштаб цін, тобто внутрішню вартість і завдяки цьому виконували функцію міри вартості, інфляційні процеси паперових аналогів грошей вимірювалися не повністю, коли темпи інфляції ототожнювалися з індексом зростання цін. Це показувало неповне кількісне визначення втрати купівельної вартості паперових аналогів грошей. За таких умов *здешевлення грошей повинно мати два рівні вимірювання*. Перший – це *втрата купівельної здатності* грошей через зростання цін товарів і послуг. Другий – прихований, пов'язаний з *втратою частини купівельної вартості* грошей у зв'язку із зростанням суспільної продуктивності праці. Наприклад, якщо за певний період часу суспільна продуктивність праці зростає на 5%, відповідно до цього середня вартість товарів зменшується на 5%. Зрозуміло, що за таких умов і ціни повинні знизитися у середньому на 5%. Якщо цього не відбулося і ціни не змінилися, можна вважати, що гроші втратили купівельну вартість на 5%. Ця частина втрати грошами купівельної вартості чомусь залишилася поза увагою економічної теорії і ніколи не враховувалася економістами.

У теперішній час панує номіналістична грошова система. Паперові гроші, втративши масштаб цін, позбулися функції міри вартості, яка модифікувалася у функцію міри цінності. У таких умовах гроші не можуть втрачати купівельної вартості, бо не мають вартості. Не можна втратити те, чого немає. *Сучасні гроші можуть втрачати лише купівельну здатність (купівельну спроможність)*. Отже, кількісна визначеність інфляції відображається втратою купівельної здатності грошей, тобто повністю збігається з індексом зростання цін.

Тепер звернемося до деяких аспектів у практичній площині механізму інфляції. Опанування світової економіки паперово-безготівковими грошима має позитивні і негативні наслідки. Позитивні наслідки для влади полягають у максимальному здешевленні забезпечення грошового обігу, а також у можливості пониження вартості робочої сили через зростання цін. Негативний наслідок – це надмірна перманентна інфляція, яка спричиняє негативні явища майже на всіх стадіях суспільно-економічного відтворення та в усіх сферах і галузях економіки.

Чинники знецінення грошей достатньо ретельно досліджені. Суперечки між економістами точаться навколо того, які чинники слід вважати більш важливими, а які другорядними. Варто зауважити, що в літературі склалися деякі міфологізовані догми з цього приводу. Наприклад, перебільшується значення інфляційної складової за рахунок збільшення заробітної плати. В обґрунтуванні такої позиції відчувається вплив славнозвісної «теорії інфляційної спіралі», яку реанімували для виправдання прорахунків і зловживань влади.

По-перше, збільшення фінансування зайнятості у реальному секторі економіки супроводжується відповідним збільшенням товарної продукції та виробничих послуг, що протидіє інфляції. По-друге, в умовах стабільної економіки навіть надмірна грошова маса накопичується населенням або перетворюється на банківські заощадження. Наприклад, в СРСР у зв'язку з певною невідповідністю невеликих доходів до занадто скромних матеріальних потреб населення (особливо сільського) та його схильністю до накопичення заощаджень на «чорний день» ощадбанком були акумульовані величезні «надлишкові» гроші, але відвертої інфляції не було. Загальновідомо, що вона складала всього 3–4% на рік.

Насправді головним генератором утворення дійсно великих надлишкових грошей і, відповідно, інфляції є сучасна банківська система, яка багатократно мультиплікує гроші, що входять до неї з казначейства, нехай навіть і на зарплату. Штучно створюючи величезні емітовані активи, банківська система перетворилася на торгівця боргами, створює умови для розвитку спекулятивних схем збагачення, що, у свою чергу, є найпотужнішим джерелом запуску механізму інфляції. Але цей чинник сучасної галопуючої інфляції є «священою коровою», про яку говорити непристойно.

Наступним недооціненим чинником лавиноподібної некерованої інфляції є психологія населення, його страх щодо очікування інфляції. Ажіотажний страх такого очікування трансформується у прагнення населення позбавитись будь-яких грошових заощаджень (вилучення із банків депозитів, конвертація грошей у іншу валюту). Внаслідок цього катастрофічно зростає кількість зайвих грошей в обігу, що спричиняє некеровану інфляцію. Достатньо згадати часи галопуючого знецінення українських купонів (у 10 разів на рік), коли населення будь-яким чином намагалося їх позбутися, перетворюючи на товарно-матеріальні цінності або на іноземну валюту (частіше на долар США).

Наступним, дуже потужним чинником сучасних інфляційних процесів у світі є долар США. В умовах сучасної доларозалежної світової валютної системи він продукує для країн світової спільноти різновид так званої імпортованої інфляції. За підрахунками автора, за останні 5 років долар США знецінився не менш як на 20% на рік. Отже, навіть у сприятливих умовах розвитку національних економік більшість валют приречені, як мінімум, на таку ж саму інфляцію.

Економіка України не є ізольованою і знаходиться у полі впливу зазначеного чинника інфляції і перманентного стану світової фінансової кризи. Отже, гривня приречена на галопуючу інфляцію разом із доларом США та євро. З огляду на це, необхідно визначити напрямки розвитку такої грошової системи України, які б зробили би її менш вразливою від зовнішніх фінансових чинників.

У світовій практиці найкращим прикладом здійснення нової та незалежної валютної й виробничо-експортної політики є Китай та Індія, але географічне розташування й економіко-інституціональна специфіка України поки що унеможливають такий, відносно незалежний розвиток.

Висновки. Інфляція набула світового масштабу, стала неконтрольованою і має темпи галопуючої інфляції, що негативно відбивається на економічному, соціальному і політичному стані навіть тих країн, які вважаються успішними і

заможними. Вона є невід'ємною частиною світової фінансової кризи, яка набула перманентного характеру дії. Головним її чинником є мультиплікаційна та спекулятивна дія світових банків і усієї фінансової системи США, що постійно продукує величезну імітовану вартість, яка в умовах світової доларозалежної грошової та фінансової системи лягає тягарем на всі країни світу. Поки що ні західні економісти-теоретики, ані уряди не мають ґрунтовних альтернативних пропозицій щодо створення більш досконалої або хоча б більш сприйнятної, неспотвореної системи грошового обігу. Адже для цього потрібно буде зруйнувати механізм дії світової банківської системи, яку створили, нав'язали і підтримують США.

Існуюча грошова система вкрай незручна, але вигідна для правителів цього світу, насамперед для США. Отже, за умов збереження відносної світової економічної і політичної рівноваги, яка базується на гегемонії США, вона здатна проіснувати ще декілька років, а може й більш тривалий час.

1. *Исаев А.А.* Начала политической экономики. – СПб., 1908. – 806 с.
2. *Кейган Ф.* Гиперинфляция // Экономическая теория / Под ред. Дж. Итуэлла, М. Милгейта, П. Ньюмена. – М.: ИНФРА-М, 2004. – С. 423–429.
3. *Кейнс Дж.М.* Общая теория занятости, процента и денег / Н.Н. Любимов (пер. с англ.). – М.: Гелиос Ассоциация российских вузов, 1999. – 352 с.
4. *Макконнелл К.Р., Брю С.Л.* Экономикс: принципы, проблемы и политика: В 2 т. / Пер. с англ. II-го изд. – М.: Республика, 1992. – Т. I. – 339 с.
5. *Милль Дж.С.* Основания политической экономии / Пер. и примеч. Н.Г. Чернышевского. – СПб., 1860. – 664 с.
6. *Самуэльсон П.* Экономика: В 2 т. / Пер. с англ. – М.: Алгон, 1992. – Т. 1. – 333 с.
7. *Фридмен М.* Если бы деньги заговорили... / Академия народного хозяйства при Правительстве Российской Федерации; М.К. Бункин (общ. ред. и вступ. ст.), Л.С. Микша (пер. с англ.), А.М. Семенов (пер. с англ.). – М.: Дело, 1999. – 160 с.
8. *Cagan, P.* (1956). The monetary dynamics of hyperinflation. In: *Studies in the Quality Theory of Money*. Ed. M. Friedman. Chicago: University of Chicago Press.
9. *Coase, R.H.* (1981). How should economists choose? Washington, D.C.: American Institute for Public Policy Research.
10. *Frankel, J.A., Johnson, H.G.* (1976). *The Monetary Approach to the Balance of Payments*. Toronto: University of Toronto Press.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2012.